

DESTINUL INDUSTRIILOR ȚĂRĂNEȘTI ÎNTRE IDEALIZAREA INTERBELICĂ ȘI DEZINTEGRAREA COMUNISTĂ. STUDIU DE CAZ: STATUTUL MICII INDUSTRII CHIABUREȘTI ÎN ARCUL INTRACARPATIC MUREȘEAN

DOREL MARC*

LE DESTIN DES INDUSTRIES PAYSANNES ENTRE L'IDÉALISATION DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES ET LA DÉCADENCE COMMUNISTE. ETUDE DE CAS: LE STATUT DE LA PETITE 'INDUSTRIE DES KOULAKS DANS L'ARC INTRACARPATHIQUE DE MUREȘ

RESUME: La documentation met en évidence les pressions et l'action délibérée de l'Etat communiste orientée pratiquement sur la confiscation de la propriété privée des installations paysannes, principalement des moulins, dans le but direct de la suppression d'une élite de management de la hiérarchie économique du village – le meunier.

Notre œuvre tente de remettre en question, d'un côté, les effets de la nationalisation de 1948 sur les industries populaires, et, d'autre côté, le statut du meunier dans les communautés rurales et urbaines.

Le meunier n'était pas seulement un modèle de prospérité dans le monde du village, mais il avait aussi un rôle d'élite catalyseur des énergies productives, un modèle d'entrepreneur, dans notre cas, et cependant, un bon administrateur des technologies populaires à commande hydraulique, par

la maîtrise particulièrement ingénieux de l'énergie des rivières écoulant des bassins hydrographiques de la région intra-carpatique que nous avons choisi pour l'enquête.

Le statut spécial détenu par le meunier a déterminé que l'agressivité du régime communiste qui vient d'être installé au pouvoir se manifeste aussi sur cette catégorie socio-professionnelle et qui se terminera finalement par la liquidation de cette dernière par diverses formes d'abus.

Mais avec ces procédés a disparu aussi un éventail de comportements ethnoculturelles que nous croyons qu'elles méritent d'être analysés du perspective de l'ethnohistoire, et puis d'être comparés et intégrés du point de vue ethnologique à travers les études sur les aspects liées à la culture populaire et à la civilisation.

Perioada interbelică din România a fost una deosebit de complexă în ceea ce privește societatea rurală în ansamblul său. Țărănimea, a fost deplânsă sau dimpotrivă ridicată la rang de înalte virtuți, blamată sau idilic reprezentată în funcție de conjuncturi diferite. Lumea rurală a fost mereu prezentă în centrul atenției, atât a oamenilor politici cât și a oamenilor de cultură. Mari discursuri de la tribuna Academiei, au încercat să catalizeze această atenție asupra țăranului și satului dintr-o Românie Mare, unită, care își căuta un destin propriu în societatea europeană. Memorabile au rămas, după cum se cunosc, discursurile lui Lucian Blaga și Liviu Rebreanu.

Poetul filosof Lucian Blaga, făcea elogiul satului românesc, creatorul și păstrătorul culturii populare, „purtătorul matricei noastre stilistice”. Acesta, mărturisea la primirea în Academie că sufletul său, în

---

* Cercetător științific gr. II, Muzeul Județean Mureș

straturile cele mai ascunse s-a format sub înrâurirea acelor puteri anonime pe care le-a denumit „determinante stilistice” ale vieții colective și ale duhului popular. Ceea ce a adăugat școala n-a putut să altereze ceea ce a adăugat sufletului aceste tipare. „Școala felurită a noastră **și uneori mai puțin a noastră**, mi-a înlesnit- spunea Blaga- doar distanțarea contemplativă, care mi-a îngăduit să vorbesc cu oarecare luciditate despre realitatea sufletească a satului și despre tiparele ei”¹. Fiecare sat se simte pe sine, în conștiința colectivă a fiilor săi -spune filosoful- un fel de centru al lumii, „satul-idee” trăind însă și metafizic, în orizonturi cosmice, prelungindu-se în mit². Dar cosmocentrismul satului, ne avertizează filosoful, nu trebuie înțeles ca o trăsătură de megalomanie, ci ca o particularitate, ce derivă dintr-o supremă și rodnică naivitate. „Fiecare sat își are sub acest unghi mândria sa, care-l împinge spre o diferențiere de celelalte învecinate sau mai depărtate”³, fiecare sat ținând la autonomia și „aureola” lui, fără să se conformeze toate la rânduiala unuia singur.

Liviu Rebreanu, lăudând țăranul român pentru virtuțile sale, amintea cum ideile liberale și democratice au pătruns la noi din afară și că au găsit aici un teren fertil, favorabil; curente generoase, umane, proclamând sfințenia libertății individuale care „erau (pluteau -n.n.) în aer”, în toată lumea în sec. al XIX-lea (întocmai cum în perioada anilor '30 era în aer ideea strivirii individului în folosul colectivității). Acel „vânt de generozitate universală- spunea Rebreanu în continuare- a prilejuit și multe exagerări. Mila, compătimirea (dar și atracția cu accente sentimentale – n.n) pentru țăranime au creat o imagine falsă a țăranului, o idealizare ieftină și dulceagă, departe de realitate. Pe măsură ce interesul pentru țăran creștea, s-a ajuns să nu se mai poată vorbi despre el decât în termeni hiperbolici. Iar când sufragiul universal a oferit un buletin de vot țăranului analfabet și nemâncat, oropsitul de ieri s-a pomenit deodată tiran prin procură. Pentru că toate mișcările în favoarea țăranimii au fost infectate de retorism, au rămas simple intenții fără rezultate practice. După ... emancipare, devenit proprietar asupra...pământului cultivabil, țăranul român se află în aceeași mizerie morală și culturală, iar standardul lui de viață nu s-a îmbunătățit câtuși de puțin. Ceea ce denotă o tristă carență a conducătorilor”⁴. Iar cum românii erau „un neam de țărani”, romancierul conchidea că „destinul nostru ca neam, ca Stat și ca putere culturală atârână de cantitatea de aur curat ce se află în sufletul țăranului”, dar „mai atârână, în aceeași măsură și de felul cum va fi utilizat și transformat acest aur în valori eterne”⁵.

Dincolo de perspectiva oamenilor literați, **Școala Sociologică** (monografică) de la București, creată și condusă de Dimitrie Gusti, având ca reprezentanți de seamă pe Traian Herseni, Henry H. Stahl, Mircea Vulcănescu, Anton Golopenția, Ernst Bernea ș.a.), prin Institutul Social Român (1921–1948) a avut după cum se știe preocupările cele mai serioase în ceea ce privește cercetarea satelor românești prin secțiile: sociologică, culturală, juridică, igienă și politică socială, industrială, financiară, comercială și agrară. Monografiștii, pe lângă cercetările și studiile propriu-zise privind satul românesc, au participat și la culegerea datelor de recensământ, cu care ocazie înregistrau pe lângă datele demografice, pe o *foaie economică* specială, ocupația fiecărei persoane, averea mobilă și imobilă a familiei: locuința, numărul încăperilor, sistemul de încălzire și iluminare, mobilierul, dependențele, terenuri agricole, fânețe, dar și unelte agricole, instalațiile și vitele de muncă. Pe această bază se evaluau valoarea totală a averii pe gospodărie și estimativ producția medie anuală și veniturile obținute. **Ținându-se seama de aceste** materiale documentare se fixau apoi diferite eșantioane reprezentative pentru a se studia amănunțit: producția medie la hectar (în natură și în bani), rentabilitatea creșterii animalelor domestice, situația industriei casnice – subiectul nostru – **și nevoile** satisfăcute pe această cale, vânzările și cumpărăturile realizate pe timp de un an (pe articole, ce se vindea, ce se cumpăra, în ce proporții), bugetele de familie (veniturile în

¹ Blaga, 1993, p. 128.

² *Ibidem*, 132.

³ *Ibidem*, p. 133.

⁴ Rebreanu, 1993, p. 123.

⁵ *Ibidem*

natură și în bani); la fel se înregistrau date despre mori, ateliere meșteșugărești, cooperative de desfacere, bănci populare, administrarea pădurilor, islazurilor etc⁶.

Dimitrie Gusti, înțelegea prin campania de cercetare monografică și o misiune administrativ-politică, pe lângă cea culturală și etică. Marele sociolog considera că o administrație temeinică în înțelesul modern al ei nu este posibilă nici ca transformare socială, fără o cunoaștere amănunțită a realității, așa încât, monografiile sociologice aveau de îndeplinit una din misiunile de seamă. Aceasta cu atât mai mult cu cât, o politică temeinică nu e posibilă fără cunoașterea aprofundată a tendințelor reale de evoluție socială. Prin această cunoaștere, monografia sociologică ar putea da politiciii un nou temei și ar pune-o în conformitate cu realitățile; politica trebuie să înceteze- susținea Gusti- să fie o operă strictă de legiferare sau de reformă a unor oameni și a unei societăți abstracte. Ea, politica, trebuie să se îndrepte spre societatea reală și omul concret, ca să devină însăși reală și concretă; aceasta, întrucât nu se poate legifera când nu se știe pentru ce și pentru cine se legiferează, după cum nu se poate gospodări, când nu se știe ce și pentru cine se gospodărește⁷. Laboratorul sociologic fiind un “seismograf” al vieții sociale, putea duce la elaborarea de monografii, iar “cine întocmește monografie științifică sătească, scrie o carte de iubire și de neclintită încredere”. Această practică a monografiei care predică încredere în forțele națiunii, putea deveni “o minunată școală a optimismului sănătos, deosebit de cel spumos al florilor retorice și politice”⁸.

Anton Golopenția, atrăgând atenția că munca monografiștilor și echipelor de studenți, nu trebuia să se reducă doar la ridicarea de troițe, organizarea de șezători⁹, educația pentru igienă și mai bună gospodărire etc. – acesta elaborase și un plan-model de aplicare a unor măsuri în fiecare plasă administrativ-teritorială cercetată, unde, propunea printre altele și organizarea desfacerii produselor prin câte o *Companie cooperativă* cu ajutorul special al Ministerului Cooperației în fiecare plasă și de cooperative în fiecare sat; obținerea de ajutoare de construcție și a unui număr de vânzători și de contabili (pentru centrale) încercați și pregătiți. Se vor sprijini, însă, și negustorii români, mai ales în regiunile cu „infiltrație străină”. Vor fi primiți să lucreze și ei cu Centralele Cooperative. Pentru încurajarea industriei mici și a celei casnice se propunea în planul de măsuri *Introducerea de ocupații secundare*, care să îngăduie folosirea puterii de lucru țărănești în timpul iernii (împletituri din stof, nuiiele — îndrumarea industriei casnice femeiești și crearea de debușeuri pentru produsele ei în colaborare cu Oficiul textilelor)¹⁰. Totuși este relevant faptul că unii tineri care urmau să pună în aplicare marele plan de intervenție socială aveau o viziune critică asupra caracterului general utopic al Serviciului Social, însă vedeau și câteva aspecte utile și parțial realizabile ale acestor programe ambițioase de ridicare a satului (vezi la Zoltán Rostás, interviurile luate cu tineri participanți voluntari¹¹).

Amintim că în ceea ce privește industria casnică, aceasta a luat un avânt deosebit și în județul Mureș. Încă în anul 1844 peste 6% din locuitorii de aici se ocupau cu industria casnică. Așa, sute de români din comunele Idicel, Hodac, Ibănești confecționau furci, greble, care, juguri, roți de lemn ș.a. În comunele Aluniș și Porcești se realizau broderii minunate cu motive vechi. Olăritul și ceramica luau avânt în comuna Ghurghiu, ajungând la o mare dezvoltare inclusiv în producția de porțelanuri și conducte ceramice. Aceasta se adăuga micilor ateliere de ceramică de uz din Solocna, Sărățeni (sau din Deda Pietriș, Morăreni, ultimele centre realizând ceramică în suluri de lut până în anii 1960). În orașul Reghin, spre exemplu, cu mica industrie se ocupa peste 5% din locuitori. Foarte mulți meseriași, meșteșugari din zonele montane ale arcului intracarpatic se ocupau cu confecționarea șindrilelor pentru acoperișuri,

⁶ Zamfir, Vlăsceanu, 1998, p. 364- 365.

⁷ Gusti, 1999, p. 60–61.

⁸ *Ibidem*, p. 62.

⁹ Golopenția, 2002, p. 199.

¹⁰ *Ibidem*, p. 202

¹¹ Rostás, 2009, p. 25.

cu rotăritul, dogăritul, tâmplăritul, dulgheritul – alte meșteșuguri ale lemnului. Industria forestieră s-a dezvoltat pe valea superioară a Mureșului foarte mult, existând în coabitare cu industria cherestelei, cu fabricile de prelucrare a lemnului cu cele de mobilă¹². Marea majoritate a țăranilor din aceste părți își câștigau pâinea de toate zilele din tăiatul și transportul brazilor pe seama fabricilor, precum și din plutărit, înțeles ca transport și comerț tradițional specializat pe apă. Primăvara, când abia începea să se topească gheața de pe Mureș, o mulțime de plutași din comunele de pe valea Mureșului Superior, începând de la Toplița (sau chiar de la Joseni, Remetea, zona Gheorgheni), transportau trunchiuri de brad, scânduri, alte produse meșteșugărești, ape minerale și sare în târgurile de lemn de la Reghin, Tg. Mureș, Aiud, Alba-Iulia, Deva, Zam, Lipova, unii până la Seghedin în Ungaria etc. Activitatea de comerț era completată în zona Câmpiei Transilvaniei cu produse cerealiere, agricole, animale, fructe, vin – în diferite centre comerciale¹³.

În perioada interbelică, au fost făcuți pași imporțanți ca prin direcțiile camerelor de comerț și industrie să fie încurajate și susținute micile industrii țăărănești. Acestea vor ajunge la o mare pondere în producția de ansamblu a economiei. Instaurarea regimului comunist însă va da o grea lovitură micilor întreprinzători.

Tot mai mulți istorici – dar și sociologi, etnologi, antropologi – afirmă că în instaurarea comunismului cu etapele sale premergătoare și apoi de înfăptuire a colectivizării agriculturii a existat o relație complexă între experiențele individuale și această transformare a proprietății și a relațiilor de putere. Aceste transformări au modelat viețile și imaginea de sine ale sătenilor dar în egală măsură și ale orășenilor. La rândul lor, transformările produse la nivelul experiențelor individuale au modelat parametrii puterii de partid la nivel local, regional și național. Documentele de arhivă, caietele de amintiri sub forma jurnalelor, interviurile luate cu cei care au experimentat aceste transformări regăsite în istoria orală sau narațiunile vieții cu care operează atât etnologii cât și istoricii, scot în evidență faptul că istoria locală a avut de regulă o legătură resimțită direct cu particularitățile istoriei naționale, după modul propriu în care locuitorii au trăit-o. Intențiile de „transformare socialistă a agriculturii românești” au determinat așadar și transformarea socială a satului. Colectivizarea agriculturii a reprezentat modalitatea cea mai drastică de a impune noul regim și a încercat metamorfozarea lumii tradiționale a satului românesc, comuniștii aplicând după modelul sovietic deseori teroarea și violența ca modalități principale de impunere a schimbărilor socialiste din agricultură. Liderii comuniști vor apela la un întreg arsenal legislativ format din decrete, decizii, hotărâri ale Consiliului de Miniștri, urmate apoi chiar de modificări ale codului penal pentru a le conferii și posibilitatea juridică, acoperirea legală a modalităților de subordonare a lumii rurale¹⁴.

După cum se cunoaște, într-o primă etapă, ideologia comunistă urmărea susținerea țăărănimii sărace și mijloace și eliminarea păturii de țăărani înstăriți, numiți în genere chiaburi. Printre aceștia din urmă vor fi încadrați și proprietarii instalațiilor hidraulice țăărănești – mori, pive, joagăre, uleiinițe, dârste, vâltori ș.a. – categorie asupra căroră ne vom referi în prezentul studiu.

Confiscarea proprietății private a fost un principiu diriguitor al regimurilor instaurate de partidele comuniste din Europa de Est, de Sud-Est și Europa Centrală¹⁵. Din perspectivă economică și socială, o proprietate, în general, dincolo de statutul special al proprietarului, conferă titularului ei o posibilitate de mișcare în plus față de salariul primit la chenzină sau lună. Încercarea însă de a-l determina pe țăără să renunțe la proprietatea asupra pământului pe care îl deținea se va dovedi una dintre cele mai dificile sarcini ale procesului de transformare socialistă a agriculturii și aceasta deoarece exista, pe de o parte, o legătură, o apropiere morală și o datorie personală aparte față de pământul moștenit din generație și care

¹² *Enciclopedia României*, 1938; Marc 2016, p. 265–276.

¹³ Marc, Marc, 2016, p. 279–285.

¹⁴ Borșa, 2009

¹⁵ *Ibidem*, p. 56.

ii conferea în cadrul comunității sătenești o oarecare poziție, datorită numărului de hectare deținut, iar pe de altă parte, gospodăria și pământul de care dispunea reprezenta pentru majoritatea sătenilor singura sursă pentru a-și asigura existența¹⁶, pentru a-și consolida gospodăria, pentru a obține venituri suplimentare necesare școlarizării copiilor, altor nevoi stringente.

Pe lângă înlăturarea păturii celei mai înstărite a țăranimii, chiaburimea, colectivizarea asociată cu alte măsuri abuzive, a reprezentat prima acțiune de masă prin care noul regim comunist și-a inițiat agenda radicală de transformări politice, economice și sociale. Prin acest proces însă s-a introdus de fapt și promovat „lupta de clasă” ca forță determinantă pentru realizarea *inversării fizice și simbolice a relațiilor spațiale și sociale în viața cotidiană*. De reținut că prima fază a colectivizării a mai însemnat și un mijloc prin care transformarea relațiilor de proprietate a schimbat nu doar relațiile sociale ci și noțiunea de *persoană*, stabilind și instituționalizând în același timp autoritatea regimului comunist¹⁷, care nu mai pune accentul pe individ ci pe colectivitatea (considerată deseori amorfă) ce trebuia modelată după programul partidului de înfăptuire a „omului de tip nou”, cu o „înalță conștiință socialistă”.

Pătura țăranilor înstăriți denumită de comuniști chiaburime, care deținuse și o parte importantă din aceste industrii populare, a fost considerată în perioada interbelică cel mai important indicator al succesului împroprietăririi din 1921, succes care însemna bunăstare, independență economică. De altfel și industria morăritului țăranesc cu anexele sale – uleiuri, fierăstraie, pive etc. – a constituit o vreme din punct de vedere social, economic o „pepinieră de burghezie industrial-agrară a satului românesc”¹⁸, categorie socială care trebuia însă acum eliminată, întrucât era asimilată burgheziei orașelor, deținătoare de capital, mijloace de producție și de forță de muncă salariată, într-un cuvânt chiaburime.

Dar ce înțelegeau autoritățile prin noțiunea de chiabur? În mod normal, chiaburii erau la început considerați doar acei țărani care în medie se aflau în posesiunea a 8–9 ha teren. Treptat însă, pentru partid, nu atât suprafața de pământ era criteriul cel mai important, cât posesia asupra mijloacelor de producție și venituri obținute din munca salariată. Cu alte cuvinte, cineva care angaja persoane care să lucreze pământul (de regulă muncitori agricoli, dar și țărani săraci sau chiar mijlocași) și posedea animale de tracțiune sau utilaje mecanizate cădea sub incidența prevederilor de partid, transformate în normă legală. În teritoriu, criteriile au fost mult mai multe și mai vagi, lăsând cu generozitate posibilitatea abuzurilor și a includerii în categoria chiaburilor treptat a oricărui opozant al regimului. Iată care ar fi criteriile transmise de Gheorghe Gheorghiu Dej în teritoriu și avute în vedere de organele locale ale statului (pentru ca cineva să fie considerat chiabur): dacă are pământ și în ce regiune se află, posesiunea mijloacelor de producție, tipul de cultură, cantitatea produsă și cât din ea ajunge pe piață, salariați și alte „împrejurări locale”¹⁹.

Discriminările intenționate făcute între gospodarii declarați chiaburi și ceilalți țărani sau gospodării agricole colective apăreau și la stabilirea cotelor de produse ce trebuiau predate obligatoriu statului la prețuri mici prestabilite, chiaburii fiind supuși unor majorări continue și progresive ale cotelor la hectar, în timp ce pentru ceilalți țărani, acestea erau diminuate uneori. Cotele chiaburilor puteau fi crescute după 1952 cu 25%, în vreme ce ale gospodăriilor colective aflate în primul lor an de activitate puteau fi reduse cu 25%²⁰. Mai mult, în cazul unor denunțuri privind: nepredarea cotelor de produse agricole, ascunderea lor, nedeclararea producției integrale, efectuarea unui comerț între negustori particulari, schimb de produse în natură etc., denunțătorii erau recompensați de obicei prin produse, care însemnau uneori 25% din produsele confiscate, nedeclarate de chiaburi. Pe fondul crizei economice majore instaurate

¹⁶ Borșa, 2009, p. 112.

¹⁷ Kligman, 2005, p. 231.

¹⁸ Axenciuc, 1992, p. 294.

¹⁹ Rusan, 2000, p. 287.

²⁰ Ionescu, 1994, p. 235. Au fost fixate cote obligatorii la hectar, astfel: pentru țăranii mijlocași 300–500 kg/ha, pentru chiaburi între 500–825 kg/ha.

prin bulversarea regimului de proprietate, a sărăciei instalate, aceste atitudini au dus în cele din urmă la învrăjbirea (intenționată) dintre categoriile sociale ale satului, fenomen încurajat și susținut draconic de propaganda comunistă pe toate căile: presă, foi volante, afișe, emisiuni de radioficare, adunări populare și ședințe de lucru organizate de îndrumătorii de partid etc. activități supravegheate atent de Miliție și Securitate. Vinovatul principal pentru această situație de criză trebuia să fie scos chiaburul. Dar, în general, întreaga populație rurală era terorizată și amenințată pentru a accepta noul regim comunist introdus în lumea satelor. De exemplu, în județul Târnava Mică, au fost bătuți câte opt țărani în fiecare comună pentru a fi „convinși” de avantajele intrării în gospodăriile colective²¹.

În zonele de munte unde totuși, cu toate insistențele nu s-a reușit colectivizarea, cel mult doar întovărășiri locale, țăranii nu au scăpat de politica de transformare socialistă a agriculturii, ei fiind obligați la îndeplinirea așa numitul „plan individual de producție”, sau a „planului producătorului individual”, un alt mecanism de control și constrângere, mai ales după ce, din 1955 se va trece de la sistemul cotelor de impunere la un sistem de „contractare și achiziții”, dar tot la prețuri prestabilite.

Pe fondul intensificării presiunilor politice, sociale, economice și financiare, vor avea loc în prima parte a anului 1958 mai multe revolte țărănești (printre care, în zona de referință, la Gănești-Mureș²² și alte localități), ce vor determina regimul să adopte un nou set de măsuri punitive, cum a fost Decretul nr. 89 din 17 februarie 1958 prin care se stabileau locuri de muncă forțate, ca pedeapsă. Aceste măsuri au fost aplicate și unor locuitori din actualul județ Mureș și se adăugau altora emise anterior, cum au fost Decretul nr. 6/14 ianuarie 1950 privind înființarea unităților de muncă și H.C.M. nr. 1554/12 august 1952 referitoare la crearea coloniilor, batalioanelor de muncă, ce au constituit cadrul legal pentru valul de arestări efectuate la începutul anilor 1950 în rândul chiaburilor și al țăranimii. Acestor măsuri legislative represive s-a adăugat și Ordinul 100/3 aprilie 1950 al directorului general al Securității Poporului, Gheorghe Pintilie. Temnițele comuniste în care au intrat mai întâi deținuții politici, membri ai partidelor istorice, au fost umplute apoi de chiaburi, care „sabotau măsurile luate de guvern”. Oricum, aceștia puteau oricând fi internați în lagăre de muncă pe o perioadă de la 6 luni la 2 ani cu posibilitate de prelungire până la 5 ani, la fel ca orice altă persoană care manifesta nesupunere și neexecutare „în contra măsurilor guvernului”, sau denigra, se împotriva la colectivizare, colectări de cote, la planurile de însămânțări și comansări, sau pentru atitudini sau fapte care prin manifestările lor, direct sau indirect, primejduiau sau încercau să primejduiască regimul de democrație populară, îngreunau sau încercau să îngreuneze construirea socialismului în R.P.P.»²³

De remarcat că procesul deschiaburirii nu este un sinonim perfect al colectivizării (adică lichidarea chiaburilor se suprapune doar parțial colectivizării) atât ca desfășurare în timp, cât și în teritoriu. În ceea ce ne privește, aceste procese se vor desfășura în noua formă de organizare administrativ teritorială, tot după modelul sovietic, în Regiunea Mureș Autonomă Maghiară.

Perioada de transformare socialistă a agriculturii a fost însoțită deci de o serie de abuzuri privind declararea chiaburilor, întocmirea listelor de chiaburi, urmărirea acestora, șantajarea, amenințarea lor extinsă asupra întregii familii declarate „dușman al poporului” etc. Multe cuprinderi în listele cu chiaburi au fost contestate, dar rareori s-au rezolvat în favoarea micilor proprietari de mori sau alte instalații hidraulice din arealul mureșean, ei fiind considerați rămășițe ale micii burghezii exploatatoare a satelor lumii interbelice.

După cum vom vedea mai jos în exemplificări, și arhivele mureșene scot în evidență aceste frământări și abuzuri între gospodarii satelor, micii proprietari pe de o parte și autoritățile comuniste instalate la putere, pe de altă parte. Chiar dacă unele sate din Valea Gurghiului sau Mureșului Superior, fiind

²¹ Cornel Ilie, *România comunistă: aspecte economice*, pe site <http://www.comunismulinromania.ro/index.php/romania-comunista-aspecte-economice-2/>

²² Borșa, 2009, p. 119; Roshe, 1993.

²³ Roman, 2009, 109–110.

încadrate în zona montană, nu au fost cooperativizate, au fost găsite alte forme abuzive de a determina orientarea spre o agricultură de tip socialist, politica fiscală, de impunere a unor cote de predare obligatorie a produselor agricole conducând în cele din urmă la închiderea, sigilarea unor mori (denumite impropriu și râșnițe de apă) sau a altor instalații de industrie mică țărănească.

Legislația a fost în așa fel structurată încât să confere producției agricole un sens politic. Treptat, oamenii de la sat nu vor mai munci pentru a-și întreține familia ci pentru dezvoltarea regimului comunist și prin urmare, a nu realiza producția agricolă atrăgea după sine acuzația de sabotare și subminare a regimului²⁴ și a ordinii de stat.

Împotriva proprietarilor au fost exercitate o serie de abuzuri pe care le putem scoate acum la iveală în profunzimea lor datorită accesului la surse arhivistice, acces limitat sau interzis până după 1990. Datele obținute în legătură cu chiaburimea mureșeană dovedesc acest tratament abuziv. Listele cu chiaburi erau mereu monitorizate, reactualizate anual sau de câte ori decideau autoritățile, în cadrul sfaturilor populare raionale fiind constituite pentru aceasta așa numitele *Comisii raionale pentru verificarea cererilor chiaburești*. O mare parte dintre chiaburii declarați așa de noua stăpânire, care au opus rezistență, vor rămâne mereu în atenția autorităților comuniste.

Am ales spre exemplificare în lucrarea noastră câteva cazuri din zona văii Gurghiului și Mureșului Superior – zonă cunoscută pentru opoziția împotriva regimului „democrat popular”, împotriva comunizării satelor de munte. Din documentele descoperite de noi în arhivele mureșene aflăm printre multe altele manifestarea a o serie de abuzuri, urmăriri și amenințări îndreptate asupra chiaburilor proprietari de mori sau de alte instalații de mică industrie țărănească. În fața acestora, apar o serie de reacții, chiabura Todoran Floarea din Hodac – spre exemplu –, depunea contestație pentru a fi ștearsă de pe lista chiaburilor, motivând că moara țărănească (râșnița) cu o piatră pe care o posedă „care în timpul verii când este secetă aproape nu mai poate funcționa din lipsa de apă, totodată mai are și una mașină de treier acționată tot de apă și este instalată tot pe acel canal cu moara și așa în timpul campaniei de treier și moara nu funcționează din cauza că apa este întrebuințată la mașina de treierat”²⁵. Cei din comisie decid în cele din urmă a fi ștearsă de pe lista gospodăriilor chiaburești și să fie trecută la țărănimea mijlocășă. Însă, dintr-un alt proces verbal al unei ședințe a comisiei din 8 mai 1953 aflăm că se hotăra ca morăreasa să fie reînclusă pe lista chiaburilor.

O altă contestație a fost depusă de Horșan Alexandru, tot din comuna Hodac nr. 528, Raion Reghin, Regiunea Mureș Autonomă Maghiară, care, fiind trecut pe lista de chiaburi acesta declara: „Am avut o moară mică țărănească și care a fost distrusă în timpul războiului, iară de atunci nu mai funcționează”. În acest caz, comisia a hotărât, în cele din urmă, după reveniri, să fie șters de pe listă²⁶. Din documente rezultă că moara funcționase pe Valea Isticeului²⁷.

O altă rezoluție dată la Reghin în 1 iunie 1953 de Comisia de Stat și de Partid a Comunei Hodac, hotăra pentru Fărcaș Nicolae din cătunul Toaca nr. 694, care „poseda 1 moară țărănească cu o piatră și joagăr (fierăstrău hidraulic – n.n.) cu pânză care a funcționat până în anul 1952” și care „...a folosit joagărul în mod clandestin fiind descoperit de Ocolul Silvic în anul 1952 când a și fost blocat”, pentru că acesta „folosește brațe de muncă străine mai mult de 60 de zile pe an” – se decide să fie trecut pe lista de chiaburi²⁸.

Aceiași instanță comunistă a Comisiei de Stat și Partid a Raionului Reghin, la 30 mai 1953 da o Rezoluție contestației depusă de Moldovan Dumitru din Hodac, satul Toaca astfel: „Având în vedere că situația materială a susnumitului ce constă din una moară cu 2 pietre în stare bună de funcționare, 8,

²⁴ Borșa, 2009, p. 113.

²⁵ ANSJMS, FSPRR, Liste chiaburi, Hodac, dos. 11/1950, f. 8.

²⁶ *Ibidem*, f.9.

²⁷ *Ibidem*, f. 11.

²⁸ *Ibidem*, f. 22.

72 Ha (teren-n.n.)...pe lângă că exploatează cu moara, mai folosește cca 50 zile de muncă brațe străine anual” – hotărăște ca acesta să rămână pe mai departe pe lista chiaburilor²⁹.

Comisia raională pentru verificarea cererilor chiaburești a Sfatului Popular al Raionului Reghin, prin procesul verbal nr. 426/1955 al ședinței din 24 martie 1955 consemna că Boer Iosif din comuna Gurghiu „rămâne și pe mai departe înscris pe lista chiaburilor, întrucât deține și azi batoza”. Gospodarul Dan Ioan domiciliat în comuna Jabenita „rămâne și pe mai departe pe lista chiaburilor întrucât posedă o moară cu 2 pietre. La fel morarul Bogdan Ilie din comuna Jabenita, sat Solovăstru rămâne și el pe aceeași listă întrucât posedă o moară cu 3 pietre³⁰.

Din zona Mureșului Superior, Szasz Gașpar, prin Comisia raională pentru verificarea cererilor chiaburești a Sfatului Popular al Raionului Reghin, procesul verbal nr. 426/1955 al ședinței din 21 ianuarie 1955, constatând că acesta își vânduse batoza în anul 1952, pe care o deținuse și pentru că nu exploatează brațe străine de muncă- este șters de pe listă³¹. Exemplele ar putea continua dar în limitele acestei lucrări amintim că situațiile erau foarte diverse și numeroase, iar foarte puține cazuri erau rezolvate favorabil în favoarea chiaburilor.

DESPRE STATUTUL MORARULUI ÎN COMUNISM

Documentarea după sursele arhivistice și bibliografice, urmărirea modului în care au fost aplicate reglementările juridice în legătură cu desfășurarea activității în cadrul industriilor populare scot în evidență presiunile și acțiunea deliberată a statului comunist exercitate și orientate înspre confiscarea practic a proprietății private asupra morilor, pivelor, joagărelor, daracelor, a altor instalații țărănești, cu finalitate directă apoi asupra înlăturării unei elite gospodărești importante din ierarhia economică și socială a satului tradițional³².

Morarul, nu a reprezentat doar un model de prosperitate în lumea satului ci și un rol de elită catalizatoare a energiilor productive, un model de întreprinzător, de antreprenor, dar, în cazul nostru și un bun administrator al tehnologiilor populare în mare parte acționate hidraulic prin stăpânirea deosebit de ingenioasă a energiei apelor curgătoare din bazinele hidrografice ale arealului intracarpatic selectat de noi pentru investigare. Morăritul a reprezentat în același timp o parte sistemică a culturii tehnice populare.

Statutul aparte deținut de morar, a determinat agresivitatea regimului comunist tocmai instaurat în societatea postbelică asupra acestei categorii socio-profesionale care va sfârși în cele din urmă cu lichidarea ei prin diferite forme, începând cu amenințări, descurajări, abuzuri, impuneri fiscale și cote obligatorii de predare a produselor, declararea morarilor ca și chiaburi, arestarea lor, confiscarea morilor sau instalațiilor deținute, naționalizarea lor sau în cel din ultim caz încadrarea lor în patrimoniul cooperativelor agricole înființate samavolnic.

Micile instalații ale industriilor populare cu productivitate redusă și din această cauză neconfiscate, nenaționalizate sau necooperativizate inițial, vor dispărea cu timpul și ele datorită cotelor de dări tot mai ridicate impuse de stat producătorilor individuali, o ultimă rămășiță a sistemului de proprietate privată a „burgheziei satelor” care trebuia lichidată. Odată cu aceste procese însă au dispărut și o serie de comportamente etno-culturale care considerăm că merită a fi analizate diacronic, comparate și integrate apoi din perspectivă etnologică în ansamblul studiilor referitoare la aspectele de cultură și civilizație populară.

În ce privește morăritul, țăranii deja trecuseră de o primă experiență neplăcută când prin Decizia Ministerială nr. 3246/10 iulie 1946 li se impuneau cote obligatorii de predare la statul comunist a unor

²⁹ *Ibidem*, f. 24.

³⁰ *Ibidem*, dos. nr. 18/1950, fila 110.

³¹ *Ibidem*

³² Marc, 2015, p. 15–37.

produse, iar prin Decizia 3447, publicată în Monitorul Oficial nr. 213/13 septembrie 1946, morarii erau nevoiți să predea toată cantitatea de porumb deținută ca uium (dreptul de măciniș), multe mori nepuținând îndeplini această obligație fiind nevoite să-și înceteze activitatea.

La scară națională, șocul cel mare al naționalizării de la 11 iunie 1948 a fost precedat de inventarierea întreprinderilor industriale, comerciale și de credit, care a reprezentat de fapt o operațiune premergătoare naționalizărilor, efectuată între 15–24 octombrie 1947, în condiții de confidențialitate. Cu acest prilej au fost inventariate 56 315 unități dintre care 47 479 erau particulare. Vor fi trecute apoi în proprietatea statului, fără vreo despăgubire 8 894 întreprinderi dintre care 3 600 de interes local³³.

Ca și în alte regiuni ale țării, naționalizarea principalelor mijloace de producție care a precedat la rândul său procesul colectivizării, în conformitate cu legea nr. 119/1948, a dus practic în multe cazuri la declinul micii industrii țărănești cuprinzând și morile cu capacitate și producții mai mari din arealul de care ne preocupăm. Într-o primă etapă, instalațiile erau preluate de primarii și notarii comunelor în calitate de reprezentanți ai Ministerului Afacerilor Interne, de regulă această procedură realizându-se pur și simplu reducătorist doar pe bază de proces verbal.

Aflate în administrarea comunelor, orașelor, plășilor și județului, funcționarea și activitatea economică a întreprinderilor naționalizate erau reglementate printr-o serie de ordine, circulare, decrete – unele emise excesiv și abuziv la intervale foarte apropiate, cel puțin lunar.

Pentru exemplificare, din documente păstrate în Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, aflăm că în data de 15 iunie 1948, Prefectura Județului Mureș, prin Cabinetul său, înainta către primăriile din județ (așa cum se petrecea peste tot în țară, de altfel), prin ordinul nr. 150, instrucțiunile vizând modul de preluare a întreprinderilor care se încadrau în legea naționalizării. Acestui ordin i-au urmat în 24 iunie 1948 alte reglementări ale Ministrului Afacerilor Interne, Direcția Generală a Administrației, Direcția Administrației și Finanțelor Locale, cu instrucțiuni privind aplicarea legii naționalizării, unde se completa că mai intrau în proprietatea administrațiilor locale, următoarele categorii de întreprinderi: *morile sistematice, cu cel puțin un valț dublu pentru grâu sau porumb și capacitate teoretică de măciniș de minim 1 vagon în 24 ore; se naționalizau concomitent cu moara sistematică daracele, fierăstraiele și toate întreprinderile anexe morii; presele mecanice de ulei- cele care funcționau cu o moară naționalizată; cele a căror capacitate de producție era de cel puțin 500 kg în 24 ore; acestora se adăugau brutăriile care posedau instalații mecanice pentru frământat aluatul și abatoarele cu o capacitate de tăiere zilnică de 100 bovine sau 150 porcine*³⁴.

Nefiresc și abuziv în același timp era faptul că acest fel de unități numite întreprinderi se naționalizau dacă condițiile stabilite pentru fiecare în parte au existat într-un moment oarecare a intervalului de timp 1 ianuarie 1938 – 11 iunie 1948.

Adresa nr. 12 465/1948 a Prefecturii Mureș comunica preturilor și primăriei Reghin reglementările privind procurarea de combustibil pentru morile naționalizate, astfel: „...nu se poate face schimb de produse în natură, ci numai contra cost (pe bani), cerealele rezultate din uiumul de la mori urmând a fi predate (doar – n.n.) la SA Romcereal la preț oficial...iar din sumele obținute se va putea procura combustibilul necesar”³⁵.

Circulara nr. 12 143 a Min. Afacerilor Interne din 5 iulie 1948, preciza că angajaților morilor și preselor de ulei nu le pot fi acordate alte salarii decât cele prevăzute în contractul colectiv. Muncitorii aveau dreptul să primească „contra cost rațiile legale pentru ei și familiile lor, la fel ca ceilalți muncitori industriali. Ordinul Prefecturii Mureș nr. 13 183/1948 din 8 iulie stabilea: „Salariile se vor acorda regulat prin state de plată. Nu se admite sub nici un motiv plata de salarii în natură sau pe procente, o atare

³³ *** *Istoria românilor, vol. X, România în anii 1948–1989*, Academia Română, Ed. Enciclopedică, București, 2013, p. 56.

³⁴ ANSJM, *Fond Prefectura Județului Mureș- Completare instrumente de evidență contemporană (1948)*, dosar nr. 24 952, f. 194–197.

³⁵ ANSJM, *Fond Pretura Plășii Reghin de Jos*, dos. nr. 2, f. 82.

procedură constituind infracțiune ce se sancționează potrivit legii pentru reprimarea speculei ilicite și sabotajului economic”³⁶.

Prin ordinul nr. 15 580 al Ministerului Afacerilor Interne din 29 august 1948, adresat prefecturilor, primăriilor de municipii și orașe reședință de județ se reglementa problema creditelor acordate de bănci morilor pentru aprovizionarea cu combustibil, piese de schimb și curele de transmisie, întrucât se semnalase că multe întreprinderi naționalizate nu-și puteau desfășura activitatea datorită acestor lipsuri³⁷. Atelierele meșteșugărești de curelărit fiind majoritatea închise prin intenția regimului comunist de a lichida producția individuală a meșterilor curelari de la sate și orașe, a dus practic la imposibilitatea funcționării unor mori bazate tehnic pe mecanisme de transmisie care solicitau curele specifice (până la înlocuirea târzie a curelelor late din piele cu cele sintetice sau trapezoidale din cauciuc, de producție industrială, de serie). Activitatea de măcinăș a morilor era așadar în relație de dependență și cu activitatea de treierat, aceasta din urmă având și ea de suferit datorită faptului că batozele acționate de motoare nu aveau suficient combustibil pentru a putea funcționa regulat pentru că depozitele căutau să vândă combustibil numai la schimb pe cereale. După efectuarea secerișului și așa cu dificultate, proprietarii de batoze și-au manifestat nemulțumirea pentru neachitarea costului uiumului ridicat de către stat prin Incoop. În lipsa cerealelor și a diferitelor tipuri de combustibili, morile lucrau numai 2–3 ore pe zi. Pentru a controla activitatea lor, dar și pentru economisirea combustibililor, Oficiul Economic Județean Mureș a decis funcționarea numai a 6–8 mori în fiecare plasă³⁸. Această măsură i-a nemulțumit atât pe proprietarii de mori care au rămas brusc fără venit de pe urma morilor, cât și populația rurală, care, de multe ori s-a văzut pusă în situația de a se deplasa câte 10–20 km până la cea mai apropiată moară pentru a măcina o jumătate de sac de porumb, grâu sau alte cereale. Deplasarea aceasta presupunea o dislocare forțată, temporară a locuitorilor din vatra satului și odată cu ea perturbarea unor activități cotidiene gospodărești.

Adresa Prefecturii Mureș nr. 12 586 din 6 septembrie 1948 către preturile din județ și primăria Reghin atrăgea atenția că procesul productiv după industrializare nu se desfășura la parametrii așteptați și amenința administratorii, primarii, notarii și pretorii (care trebuiau să controleze întreprinderile) astfel: „Ținem să atragem atenția...că pe lângă sancțiunile disciplinare, rămân responsabili și sub raportul legii sabotajului economic” și că „vom deferi justiției pe toți acei care prin actele lor împiedică opera de naționalizare”³⁹.

Amintim în acest context faptul că numai în intervalul 15 august 1947 – 20 octombrie 1947 au fost arestate, condamnate definitiv la închisoare corecțională sau cu amendă penală 186 persoane⁴⁰, în etapa premergătoare naționalizării când se realiza acel recensământ al tuturor instalațiilor industriilor țărănești (mori, prese, pive, fierăstraie, darace etc.). Printre cele mai multe infracțiuni pentru care s-au semnalat și condamnat au fost cele referitoare la: funcționarea morilor și preselor de ulei în perioadele de suspendare; neeliberarea bonurilor de măcinăș după măcinarea cerealelor ș.a.

Legea Naționalizării se aplica deci și la întreprinderile care posedau anumite instalații și forță motrice cum erau morile, presele de ulei etc. În cazul acestora cu o anumită forță motrice, capacitate teoretică sau practică de producție, încadrarea în lege se realiza abuziv și dacă criteriile prevăzute au existat într-un moment dat pe perioada cuprinsă între 1 ianuarie 1938 – 11 iunie 1948⁴¹.

Arhivele Ministerului Afacerilor Interne, ale Siguranței apoi Securității, ale jandarmeriei și miliției economice, unele, organe de represiune ce vor fi înființate acum, dovedesc regimul abuziv introdus,

³⁶ ANSJMS, *Fond Prefectura Județului Mureș-documente referitoare la personal*, dosar nr. 90, f. 6.

³⁷ ANSJMS, *Fond Prefectura Județului Mureș- Completare instrumente de evidență contemporană (1948)*, dosar nr. 24, f. 176.

³⁸ Ibidem, dos. nr. 21 656, f. 11–12.

³⁹ ANSJMS, *Fond Pretura Plășii Reghin de Jos*, dos. nr. 349, f. 163.

⁴⁰ ANSJMS, *fond Direcția Regională MAI Mureș Autonomă Maghiară*, dosar 2250, f. 50–52.

⁴¹ Bartos, 2009, p. 67.

urmărirea, arestarea, condamnarea celor care foarte ușor puteau fi considerați sabotori potriviți sistemului comunist nou instalat. De aceste măsuri au fost afectați și o serie de proprietari de industrii țărănești la care ne referim, întrucât prin ordinul circular nr. 18 093 al Ministerului Afacerilor Interne din 13 octombrie 1948, erau stabilite o serie de norme vizând preluarea, măcinarea și circulația produselor prelucrate la mori:

„1. Morile țărănești din comune au dreptul să macine numai pentru populația din comunele respective sau comunele învecinate, cu condiția ca producătorii să prezinte bonul de treierat și bonul de predare a cotei obligatorii (către stat – n.n.)

2. Plata măcinășului la morile țărănești se face numai în natură (uim). Morile țărănești sunt îndreptățite a lua 12 % uim din cantitatea de grâu, secară, orz, porumb adusă la măcinat.

3. Mișcarea cerealelor și produselor realizate va fi trecută în registrul de măcinăș, care a fost și este obligatoriu la toate morile...

4. Morile țărănești sunt obligate ca pentru toate cantitățile de produse măcinate ieșite din morile respective, să elibereze bonuri de măcinăș. Aceste bonuri vor servi drept autorizație de transport pentru făinuri și sunt valabile în acest scop numai timp de 2 zile de la data emiterii lor

5. Morile au dreptul de a măcina orice fel de extracte din grâu, provenite din cota liberă

6. Uiumul rezultat trebuie (însă- n.n.) predat pe măsura posibilităților zilnice, agenților Soc. „Romcereal” contra cost.

7. Este interzis morilor țărănești a măcina uruială de grâu sau secară (aceasta cauzând o grea lovitură pentru țăranii care hrăneau animalele cu aceste produse –n.n.).

8. Este interzis morilor țărănești de toate categoriile, precum și tuturor persoanelor fizice și juridice de a comercializa sub orice forme făinuri măcinate.

9. Făinurile și cerealele găsite pe drum fără bon de măcinăș, respectiv fără bon de transport, să fie urmărite potrivit legilor sabotajului.

Deasemenea, grâul provenit din uim este plătit de către „Romcereal la prețul de 8 lei/kg, la centrul de colectare, numai pentru morile naționalizate.”⁴²

Cu reglementări de acest gen, apar o serie de disfuncționalități însoțite de o serie de nemulțumiri în rândul proprietarilor de mori și în sânul populației, producția de măcinăș scăzând drastic, nu doar la morile mari naționalizate, ci și la cele nenaționalizate, tolerate o vreme în speranța că vor contribui prin producția lor și cantitățile de huium recoltate la compensarea lipsurilor aprovizionării populației mediului urban, în continuă creștere, datorită politicii de industrializare și exodului populației de la sat la oraș. Aceste directive vor duce în cele din urmă la încetarea activității productive la o serie de instalații țărănești, la lichidarea treptată a proprietății individuale asupra acestor instalații și implicit, dacă ne referim doar la mori, la afectarea gravă a statutului morarului în societate.

După unele date statistice, în baza legii 119/1948 în fostul județ Mureș au fost naționalizate și au intrat în administrarea autorităților locale un număr de 51 întreprinderi. Defalcate pe categorii, întreprinderile naționalizate numărau: 35 mori, 14 prese de ulei, 12 brutării. Un număr de 16 unități (13 mori + 3 prese de ulei, 8 darace, 4 pive și 1 moară) funcționau și cu 22 întreprinderi anexe: 9 prese de ulei, 8 darace, 4 pive și o moară. Din total, 50 întreprinderi, au fost naționalizate și luate direct de la foștii proprietari, iar una singură, Moara Eltető din plasa Deda, localitatea Mureș-Mort, a ajuns în administrarea comunei după ce în prealabil a fost luată de la fostul proprietar în cursul anului 1947 și a trecut în administrarea Camerei Agricole și AFSM Apalina. În ceea ce privește vechimea întreprinderilor, aceasta poate fi identificată doar pentru mori; vechimea medie a morilor era calculată pentru 33 din totalul de 35 mori în momentul naționalizării la 36,5 ani. Morile cele mai vechi naționalizate au fost construite în anul

⁴² ANSJMS Fond Prefectura Județului Mureș – Completare instrumente de evidență contemporană (1948), dos. nr. 24 952, f. 171.

1827, și anume, Moara Zichi din Voivodeni și moara cu presa de ulei a Bisericii reformate din Chibed, iar cea mai nouă în anul 1946- moara cu presa și dărcitoarea din Câmpenița. Pe ani, ies în evidență: 4 mori în 1925, câte două mori construite în anii 1827, 1906, 1908, 1910, 1936⁴³.

După alte statistici, conform unui document nedatat al Prefecturii județului Mureș (252/1948 Cab.)- dar după numărul de înregistrare se poate deduce că a fost întocmit la puțin timp după naționalizarea morilor- aflăm că pe teritoriul fostului județ funcționau în total 207 mori în mediul urban și rural și 170 „râșnițe de apă”, în mediul rural. Chiar dacă au fost naționalizate doar 36 din cele 207 (17,4%), din perspectivă etnografică și etnologică consecințele sunt deosebite. Într-adevăr, în cazul orașului Reghin și a plășilor Gurghiu și Toplița, ultimele două situate în zone predominant premontane, nu au fost naționalizate morile de apă deoarece, capacitatea acestora de producție era sub minimul prevăzut de lege. Dar micii proprietari vor avea același destin (ca al chiaburilor cu care vor fi apoi asimilați), fiindu-le stabilite cote și sarcini fiscale aberante, șantajiste, apoi fiind oprimați, urmăriți, arestați, aceste industrii populare vor dispărea curând.

Statutul morarului de altă dată a fost de-a dreptul umilit prin procesul de naționalizare datorită faptului că cei mai mulți dintre noii administratori ai întreprinderilor de morărit, nu aveau calificarea necesară pentru a conduce și administra astfel de întreprinderi. Din totalul de 39 de administratori doar 11 corespundeau după profesia de bază și anume 7 mecanici și 4 morari – restul aveau profesii total inadecvate: cizmari, zidari, tinichigii, fotografi, șoferi, zugravi, tâmplari etc. S-a constatat că în general, la numirea în funcțiile de administrator s-a ținut seama în primul rând de apartenența politică și loialitatea față de partidul comunist, pregătirea profesională, capacitatea de conducere și probitatea morală au fost lăsate pe plan secund sau complet ignorate. Dar pentru că efectiv nu puteau funcționa întreprinderile corespunzător, doar 10 administratori din cei numiți inițial au fost păstrați în funcție după 1 an, restul fiind înlocuiți în 1949⁴⁴. Unele întreprinderi își vor sista activitatea chiar datorită problemelor grave financiare și de aprovizionare cu materii prime și combustibili. Personalul a scăzut în mod constant, politica statului comunist a menținut sau chiar a sporit personalul doar în întreprinderile comasate.

Dar, până și autoritățile comunale erau nevoite să recunoască faptul că aceste instalații, tehnologii de tip țărănesc modernizate nu puteau fi utilizate și funcționa fără meșteri morari specializați. O moară, trebuia nu doar să fie administrată, utilizată, trebuia și întreținută, ori aceasta necesita cunoștințe, tehnici, practici, aptitudini specializate. Spre exemplu Moara „Csiki” din Sângeorgiu de Mureș, naționalizată la 17 iunie 1948 a fost preluată de Cociș Ioan, primarul comunei și Nyárádi David, notar, dar nu mai putea funcționa – conform spuselor secretarului PMR – datorită unei hotărâri a forurilor superioare de a se îndepărta din post Csiki Denes, morar șef și Csiki Jozsef, mecanic. El declara că „moara nu se poate ține în funcțiune pe mai departe, deci este absolută nevoie pentru menținerea lor (a fostului morar și mecanic- n.n) în mod provizoriu, până când autoritățile superioare vor dispune”⁴⁵. Consiliul Politic va dispune de altfel „menținerea sus numiților foști proprietari pe mai departe”, ba mai mult, propunea ca „pe viitor să fie menținuți ca angajați respectiv ca specialiști, bucurându-se și numiții de drepturile asigurate prin contractul colectiv”⁴⁶. A fost însă un exemplu de caz izolat, fericit, conjunctural, pe termen scurt, întrucât acești morari își câștigaseră un bun renume în comună, ei hrănind efectiv populația nevoiașă în vremurile de restriște cauzate de crize, război, secetă). Nu s-au păstrat documente să urmărim dacă această dorință s-a și împlinit, având în vedere faptul că instrucțiunile venite de la centru erau clare pentru comisiile de naționalizare și anume de a se îndepărta din întreprinderi vechii proprietari, de regulă, cu întreg personalul. Cert este faptul că la 21 ianuarie 1948, moara era deja radiată oricum din evidențele Camerei de Comerț și Industrie Mureș, din Registrul analitic al firmelor individuale. Moara va

⁴³ Bartos, 2009, p. 282.

⁴⁴ Bartos, 2014, p. 183.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 80.

⁴⁶ *Ibidem*

intra în administrarea primăriei comunei Sângeorgiu de Mureș, iar prin Decizia 880/1950 a Comitetului Popular al Județului Mureș, a fost concentrată la Întreprinderile „Internaționale” Târgu-Mureș⁴⁷ după 1960 revenind în administrarea Sfatului Popular Comunal Sângeorgiu de Mureș. Aceasta funcționa însă la capacitate tot mai redusă, iar uiumul care rezulta din activitatea de măcină, ca în cazul tuturor morilor naționalizate trebuia transportat obligatoriu la Baza de Recepție din Târgu-Mureș. Ba mai mult, populația satului trebuia instruită în sensul „creșterii conștiințiozității” actului de participare la transformarea socialistă a agriculturii, prin transportul voluntar din comună până la Baza de Recepție. Ca și cum nu era de ajuns, în toată zona la care ne referim, în cursul anilor 1949–1950 organele ierarhice superioare au hotărât înființarea unor gospodării unități anexe pe lângă mori cum au fost crescătorii de porci, pentru a se asigura suplimentarea aprovizionării populației cu carne. (Moara Csiki din Sângeorgiu a funcționat continuu, dar nu a mai ajuns la producția dinaintea naționalizării niciodată; a fost restituită în 2004 urmașilor de drept, dar din 2007 a fost oprită activitatea din cauza nerentabilității, a concurenței)⁴⁸.

Reprezentativ pentru întreaga zonă la care ne referim considerăm cazul lui Csiki Dionisie, din familia morarilor din Sângeorgiu de Mureș, care după ce a fost nevoit să „doneze” moara la stat, în timpul colectivizării ce a urmat imediat naționalizării, a fost trecut totuși pe lista chiaburilor urmăriți, deși de fapt îngroșase și el ca mulți alți proprietari de mică industrie rândul proletarietului în orașul Târgu-Mureș. El contesta încadrarea sa în categoria chiaburilor. Iată documentul:

„Subsemnatul Csiki Dionisie, angajat ca muncitor la Întreprinderea „Lázár Ödön” din Târgu Mureș, Vă aduc la cunoștință următoarele:

Am posedat ca moștenire de la părinții mei o moară mică cu 2 pietre în comuna Sângeorgiu de Mureș... Această moară unde subsemnatul de ucenic am lucrat zi și noapte, a fost renovată și chiar reconstruită și pe data de 11 iunie 1948 a fost naționalizată și trecută în patrimoniul statului.

Subsemnatul după naționalizarea acestei mori...nu posed personal nici un teren agricol ci numai soția mea 1 ha și 20 arii, având personal drept de proprietate ½ în casa în care locuim în Sângeorgiu de Mureș plus o batoză de treierat veche care a fost reparată (pe spesele sale- n.n.). Întrucât cealaltă batoză care a fost foarte bună a fost donată (forțat-n.n.) de subsemnatul în anul 1949 Gostatului „1Mai”, care o întrebuințează și astăzi, iar aceasta fiind mică și stricată a fost refuzată de a o primi.

Întrucât subsemnatul nu pot fi considerat (acum – n.n.) decât un muncitor care imediat m-am încadrat în câmpul muncii și unde lucrez și astăzi de la anul 1948 și așa am fost considerat și înainte, nu ca exploatator, întrucât fiind în mediul rural nu am avut angajați, eu am lucrat cot la cot cu toți angajații, nefiind considerat ca patron. (Cu toate astea-n.n.) Sunt informat că chiar mi-a comunicat Sfatul Popular al comunei Sângeorgiu de Mureș că am fost considerat chiabur.

Neposedând nici un teren arabil și nefiind nici patron, mai ales că moara nu poate fi considerată decât o mică industrie (–s.n.), sigur că încadrarea mea ca chiabur este greșită și pentru care cer revizuirea ei, subsemnatul considerându-mă în cadrul muncitorilor din industrie.

În dovedirea afirmațiilor mele cer a se cerceta și culege informații de la locuitorii din Sângeorgiu de Mureș, de la acea pătură săracă pe care în timpurile grele totdeauna am ajutat-o.

Menționez că subsemnatul prin inițiativă proprie în anul 1946 am introdus gazul metan în comuna Sângeorgiu de Mureș, respectiv și la băile din această comună, care servește ca ajutor de sănătate al clasei Muncitoare.

Târgu Mureș la 26 Martie 1952

Trăiască RPR”⁴⁹

⁴⁷ Ibidem, p. 81.

⁴⁸ Ibidem

⁴⁹ Ibidem, p. 104.

Însă, cu toate acestea, pe data de 1 aprilie 1952, Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Raionului Tg. Mureș, a trimis următorul răspuns: „*Vă comunicăm că veți rămâne și pe mai departe pe lista chiaburilor comunei Sângeorgiu de Mureș*”. Se vede că autoritățile comuniste nu au fost impresionate de faptul că familia fostului morar, a avut o atitudine ireproșabilă în trecut; pe lângă distribuțiile gratuite de cereale la cei nevoiași din comună și chiar din zonă, de exemplu, în anul 1945 a distribuit 1800 kg de grâu din uiumul ce trebuia predat, cu aprobarea primăriei din Târgu-Mureș, plus bani din veniturile ce i-ar fi revenit; în anul de secetă 1947 „când alți proprietari de moară au câștigat averi teribile, Csiki Deses și Csiki Jozef zilnic distribuiau locuitorilor nevoiași toată cantitatea ce întrecea peste cota obligatorie, ceea ce făcea 30–40 kg zilnic”⁵⁰.

Moara de care este vorba, a funcționat neîntrerupt între 1912–2007 timp de 95 de ani cu unele modernizări tehnice întreprinse de-a lungul timpului. Însă, punctul maxim al dezvoltării sale dinainte de naționalizare nu a mai fost atins niciodată. Reparațiile curente sau capitale, dotarea în timp cu unele mecanisme noi impuse de progresul tehnic (de exemplu valțuri pentru măcinat porumb, sistemul de ventilație etc) nu a influențat arhitectura, structura și funcționalitatea originală a morii. Dar, în cazul întreprinderilor de morărit naționalizate, documentele de arhivă demonstrează că nu au dovedit nici-decum eficiența scontată, că au dus la bulversarea nu doar a activității strict economice ci și a relațiilor sociale care erau antrenate de morari în lumea satului.

Astfel, se poate identifica o diversitate mare de motive pentru care aceste întreprinderi industrializate au funcționat deficitar, printre care:

- faptul că exista o discrepanță între prețurile cerute pentru materiale, combustibili în raport cu prețurile oferite pe uiumul realizat de întreprinderi (cereale, ulei, turtă etc.);
- perioada scurtă de funcționare a morilor acționate de apă și a celorlalte instalații acționate hidraulic (prese, pive, darace, fierăstraie etc.) vara din lipsa apei și iarna datorită înghețului;
- anexele constituite forțat pe lângă mori cum au fost crescătoriile sau îngrășătoriile de porci reclamau mai întâi investiții pentru achiziționarea animalelor și construirea facilităților aferente pentru funcționare;
- concurența reprezentată la început de către întreprinderile nenaționalizate, care aplicau cote inferioare de uium, constituind unul din motivele pentru care se va urmări prin diferite mijloace (fiscale, cote etc.) închiderea morilor mici țărănești;
- costul ridicat al transportului materilor prime și uiumului la bazele de colectare;
- recolte compromise etc.

Toate aceste cauze au determinat în cele din urmă concentrarea unor întreprinderi și comasarea lor prin instrucțiunile MAI din 24 iunie 1948, puse în practică în 1949 și mai ales la 30 iunie 1950 când se generalizau. Această măsură a dus practic la decăderea fostelor industrii țărănești și a micilor activități de prestări servicii), o serie de mori, prese, pive, darace, fierăstraie fiind demontate, scoase din mediul lor firesc al lumii satului și remontate în alte locații la oraș sau comune mai mari, aceasta ducând totodată la o adevărată disoluție a lumii satului, deseori o parte a vieții cotidiene desfășurându-se altădată în jurul acestor amplasamente. Mai mult, dispărând o ocupație, morăritul, dispar și o serie de obiceiuri conexe acestei activități umane.

Astfel, una dintre cele mai importante mori din orașul Târgu-Mureș, Moara „Fructer” pe baza Decretului 199/1949 privind naționalizarea, va deveni Moara „Steaua Roșie”; prin Ordinul nr. 26 795/V/1950 al Ministerului Afacerilor Interne, Direcția Economiei Locale, morile țărănești ale municipiului Târgu-Mureș au fuzionat cu data de 1 ianuarie 1950 sub denumirea „Morile țărănești ale Comunei Urbane Târgu-Mureș”, unde intrau în componență: 1. Moara „Grivița Roșie”; 2. Moara „Țărneasca” a Mun. Târgu-Mureș; 3. Moara „Steaua Roșie”. Această formă de organizare însă va fi sistată ca unitate

⁵⁰ *Ibidem*, p. 80.

independentă și va fi concentrată în ceea ce se va numi Intreprinderile Industriale Mixte „Lazar Ödöny” din Târgu-Mureș- în baza Deciziei nr. 1506/26 iulie 1950 a Comitetului Provizoriu al Municipiului Târgu-Mureș⁵¹. Această firmă grupa de fapt „intreprinderile economice industriale producătoare de servicii” cu sediul la Târgu-Mureș, sub tutela Sfatului Popular al Municipiului Târgu-Mureș, printre care cuprindea și morile.

Prin Decizia nr. 880/ 5 mai 1950, Comitetul Provizoriu al Județului Mureș, Secțiunea Gospodărie și Industrie Locală începând cu 1 iulie 1950 se organiza ca unitate economică independentă cu numele „Intreprinderile internaționale” a cărei scop era „exploatarea și valorificarea resurselor economice de interes local de pe teritoriul plășilor Mureșul de Jos, Mureșul de Sus, Band și Râciu”, cu sediul în Târgu-Mureș⁵². Din totalul acestor 27 întreprinderi concentrate, 21 (77,8%) au fost mori; 4 (14,8 %), mori și prese de ulei, 2 (7,4 %) unități de reparații. Din totalul unităților concentrate 19 (70 %) au fost naționalizate în iunie 1948 un număr 15 mori, 4 mori cu pive de ulei, iar restul de 6, ulterior.

Toate aceste măsuri au dus la stabilirea profilului monoindustrial al noii întreprinderi, axat doar pe domeniul alimentar. Astfel, dispar o serie de industrii cu instalațiile lor țărănești: pive, fierăstraie, circulare, darace, ateliere mecanice, strunguri etc.

CONSECINȚE ETNOLOGICE ALE NAȚIONALIZĂRII ȘI COLECTIVIZĂRII ASUPRA INDUSTRIILOR POPULARE

Din perspectivă etnologică, aceste consecințe ale naționalizării urmată de colectivizare, au fost surprinse și în cea mai importantă anchetă statistică asupra instalațiilor hidraulice țărănești realizată sub coordonarea lui Cornel Irimie, directorul Muzeului Brukenthal din Sibiu (devenit apoi Muzeul Civilizației Tehnice Populare ASTRA, Complexul Muzeal Național ASTRA). Această documentare se realiza în vederea achiziționării unor instalații pentru viitorul muzeu în aer liber din Dumbrava Sibiului și se baza pe verificarea (și completarea datelor în teren de către muzeografi etnografi și specialiști hidroenergeticieni) documentației deținute de înregistrările Comitetul de Stat al Apelor în 1957. Astfel, în întreg sudul Transilvaniei erau înregistrate în total 1126, din care: total mori 813 (27 mori cu ciutură, 740 mori cu roată verticală, 40 mori cu turbină, 6 mori plutitoare pe vase); 9 uleiuri mănate de apă; 114 total instalații pentru prelucrarea textilelor în total, din care 85 pive, 27 darace, 2 vâltori; 174 total instalații pentru prelucrarea lemnului din care joagăre 104, circulare 15, gatere 55; 16 alte diverse instalații⁵³. Situația instalațiilor pe subbazine în sudul Transilvaniei se prezenta la 1957 astfel: pe Mureș, total instalații: 210, din care 166 total mori, 157 mori cu roți verticale, mori cu turbine 3, mori plutitoare 6; instalații pentru prelucrarea textilă: total 24, din care 18 pive, 6 darace; total instalații pentru prelucrarea lemnului: 18, dintre care 6 joagăre, 7 gatere, 5 circulare; alte instalații: 2. Pe Târnava Mică, total instalații: 33, din care 23 total mori, 18 mori cu roți verticale, mori cu turbine 5; uleiuri 1; instalații pentru prelucrarea textilă: total 3, din care 1 pivă, 2 darace; total instalații pentru prelucrarea lemnului: 2, dintre care 1 joagă, 1 circular; alte instalații: 4; pe Târnava Mare, total instalații: 31, din care 27 total mori, 24 de mori cu roți verticale, mori cu turbine 3; instalații pentru prelucrarea textilă: total 1 darac; total instalații pentru prelucrarea lemnului: 1 circular și 2 alte instalații⁵⁴.

În ceea ce privește Mureșul cu afluenții săi nordici s-au înregistrat în total 359, din care total mori 327 (2 mori cu ciutură, 324 mori cu roată verticală, 1 moară cu turbină); total instalații pentru prelucrarea textilelor 19, din care 12 pive, 7 darace; total instalații pentru prelucrarea lemnului 8, dintre care joagăre 5, circulare 3 și 5 alte instalații⁵⁵.

⁵¹ *Ibidem*, p. 157.

⁵² *Ibidem*, p. 81.

⁵³ Irimie, 1967–1973, p. 472.

⁵⁴ *Ibidem*

⁵⁵ *Ibidem*, 462.

În afara unei mori din Vătava și a unei piue amplasate în Muzeul Etnografic Reghin, a unei frumoase mori provenite din Orșova (anul construcției 1833) și strămutate la Muzeul ASTRA Sibiu, pe aria actualului județ Mureș abia că mai există urme ale acestor industrii populare, expresii ale culturii și civilizației tradiționale prospere de altădată.

BIBLIOGRAFIE

Abrevieri:

ANSJMS, FSPRR – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș (în continuare ANSJMS), fond *Sfat Popular Raion Reghin*, Liste chiaburi, Hodac

a) Surse arhivistice:

Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale, fondurile:

Sfatul Popular al Raionului Reghin, Liste chiaburi

Pretura Plășii Reghin de Jos

Prefectura Județului Mureș- Completare instrumente de evidență contemporană (1948) Direcția Regională MAI Mureș Autonomă Maghiară

Administrația Financiară a Jud. Mureș

Axenciuc, 1992 – Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice (1859–1947)*, Ed. Academiei Române, București, 1992

Bartos, 2009, Bartos Zoltan, *Naționalizarea în fostul județ Mureș (11 iunie 1948)*, Editura RISOPRINT, Cluj-Napoca, 2009

Bartos, 2015, *Moara țărănească „Csiki” / Moara comunală Sângeorgiu de Mureș*, în „*Caiete Sângeorzene*”, II/2014, Târgu- Mureș, Editura Nico

Blaa, 1993 – Lucian Blaa, *Elogiul satului românesc*, în *Dreptul la memorie în lectura lui Iordan Chimet*, vol. IV, *Certitudini, îndoeli, confruntări*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993

Borșa, 2009 – Sanda Borșa, *Procesul colectivizării în România: mecanismele subordonării lumii rurale*, în Cosmin Budeancă; Florentin Olteanu, *Stat și viață privată în regimurile comuniste*, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România, Ed. Polirom, Iași, 2009

Enciclopedia 1938 – Enciclopedia României, Vol. II, Țara Românească, Ed. Imprimeriei Naționale, 1938, lucrare elaborată sub conducerea prof. Dimitrie Gusti

Golopenția, 2002 – Anton Golopenția, *Opere complete*, vol. I, Ed. Enciclopedică, București, 2002

Gusti, 1999 – Dimitrie Gusti, *Sociologia monografică. Știință a realității sociale*, în Dimitrie Gusti, Traian Herseni, H.H. Stahl, *Monografia-teorie și metodă*, Ed. Paideia, București, 1999

Ionescu, 1994 – Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, Editura Litera, București, 1994

Irimie, 1967–1973 – Irimie, Cornel, *Ancheta statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice acționate de apă pe teritoriul României (Vechimea, tipologia, răspândirea și frecvența lor)*, în „*Cibinium*”, 1967–1973, Sibiu

Kligman, 2005 – Gail Kligman, *Crearea autorității comuniste: luptă de clasă și colectivizare...*, în vol. Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi (editori), *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949–1962)*, Ed. Polirom, Iași, 2005

Marc, 2015 – Dorel Marc, *Naționalizarea și destinul industriilor populare în arealul intracarpatic. Statutul morarului în comunism*, în *Caietele ASER*, Asociația de Științe Etnologice din România, nr. 11/ 2015, Ed. Etnologică, București

Marc, 2016 – Dorel Marc, *Societatea rurală mureșeană în procesul comunizării agriculturii. Statutul chiaburilor morari și al micilor industrii țărănești*, în „*Marisia-Istorie*”, XXXVI, Tg. Mureș, 2016

Marc, Marc, 2016 – *Plutăritul pe Mureș din zona Topliței. Legislație, cutume, practici și obiceiuri (sec. XVIII-XX)*, în revista „*Sangidava*”, 4, (X), serie nouă, Centrul Cultural Toplița, Fundația „Miron Cristea”, Ed. Nico Tg. Mureș, 2016, p. 270–285 (coautor Livia Marc).

Rebreanu, 1993 – Liviu Rebreanu, *Laudă țărânului român*, în *Dreptul la memorie în lectura lui Iordan Chimet*, vol. IV, *Certitudini, îndoeli, confruntări*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993, p. 123 – discurs de recepție la Academia Română, 29 mai 1940.

Roman, 2009 – Cristina Roman, *Transformarea forțată a proprietății agricole individuale în proprietate colectivă-represiunea (1949–1953)*, în *Stat și viață privată în regimurile comuniste*, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România, Editura Polirom, Iași, 2009

- Roshe, 1993 – Octavian Roshe, *Colectivizarea agriculturii în România, 1949–1962*, în „Arhivele Totalitarismului”, an I, nr. 1/1993.
- Rostas, 2009 – Zoltan Rostas, *Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni*, Ed. Curtea Veche, București, 2009.
- Rusan, 2000 – Romulus Rusan, (ed), „Anii 1954 – 1960 – Fluxurile și refluxurile stalinismului”, în *Analele Sighet*, 8, Ed. Fundația Academia Civică, București, 2000
- Zamfir, Vlăsceanu, 1998 – Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu (coord.), *Dicționar de sociologie*, Ed. Babel, București, 1998

b) Lucrări:

- Axenciuc, Victor, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice (1859–1947)*, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 294.
- Bartos, Zoltan, 2009, *Naționalizarea în fostul județ Mureș (11 iunie 1948)*, Editura RISOPRINT, Cluj-Napoca.
- Idem, II/2014, *Moara țărănească „Csiki” / Moara comunală Sângeorgiu de Mureș*, în „*Caiete Sângeorzene*”, Târgu- Mureș, Editura Nico, p. 75–106.
- Sanda Borșa, *Procesul colectivizării în România: mecanismele subordonării lumii rurale*, în Cosmin Budeancă; Florentin Olteanu, *Stat și viață privată în regimurile comuniste*, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România, Editura Polirom, Iași, 2009
- Enciclopedia Română* (coord. D. Gusti), Vol. II, Țara Românească, Ed. Imprimeriei Naționale, 1938
- Investigare a Crimelor Comunismului în România, Editura Polirom, Iași, 2009
- Ionescu, Ghiță, *Comunismul în România*, Editura Litera, București, 1994
- Golopenția, Anton, *Opere complete*, vol. I, Ed. Enciclopedică, București, 2002.
- Gusti, Dimitrie, *Sociologia monografică. Știință a realității sociale*, în Dimitrie Gusti, Traian Herseni, H.H. Stahl, *Monografia-teorie și metodă*, Ed. Paideia, București, 1999, p. 60–61.
- Kligman, Gail, *Crearea autorității comuniste: luptă de clasă și colectivizare...*, în vol. Dorin Dobrințu, Constantin Iordachi (editori), *Țărâșimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949–1962)*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 231.
- Marc, Dorel, *Naționalizarea și destinul industriilor populare în arealul intracarpatic. Statutul muncitorului în comunism*, în *Caietele ASER*, Asociația de Științe Etnologice din România, nr. 11/ 2015, Ed. Etnologică, București, p. 15–37.
- Idem, „Societatea rurală mureșeană în procesul comunizării agriculturii. Statutul chiburilor muncitori și al micilor industrii țărănești”, în „*Marisia-Istorie*”, XXXVI, Tg. Mureș, 2016, p. 265–276.
- Idem, *Plutăritul pe Mureș din zona Topliței. Legislație, cutume, practici și obiceiuri (sec. XVIII–XX)*, în revista „*Sangidava*”, 4, (X), serie nouă, Centrul Cultural Toplița, Fundația „Miron Cristea”, Ed. Nico Tg. Mureș, 2016, p. 270–285 (coautor Livia Marc).
- Rebreanu, Liviu, *Laudă țărânului român*, în *Dreptul la memorie, în lectura lui Iordan Chimet*, vol. IV *Certitudini, îndoileli, confruntări*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993, p. 123 – discurs de recepție la Academia Română, 29 mai 1940.
- Roman, Cristina, *Transformarea forțată a proprietății agricole individuale în proprietate colectivă-represiunea (1949–1953)*, în *Stat și viață privată în regimurile comuniste*, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România, Editura Polirom, Iași, 2009, 109–110.
- Roshe, Octavian, „*Colectivizarea agriculturii în România, 1949–1962*”, în „*Arhivele Totalitarismului*”, an I, nr. 1/1993
- Rostas, Zoltan, *Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni*, Ed. Curtea Veche, București, 2009.
- Romulus Rusan
- Zamfir, Cătălin; Lazăr Vlăsceanu (coord.), *Dicționar de sociologie*, Ed. Babel, București, 1998, p. 365.

c) Site-uri electronice:

- Cornel Ilie, *România comunistă: aspecte economice*, pe site <http://www.comunismulinromania.ro/index.php/romania-comunista-aspecte-economice-2/>

ANEXĂ DOCUMENTE

Tabel nr. 1

TABLOU

cifric de chiaburii pe plăși pe anul 1950 comparativ cu anul 1949

Nr. crt.	Secția Financiară	Nr. chiaburilor în 1950	Nr. chiaburilor în 1949
1.	Reghin oraș	41	52
2.	Mureșul de Sus	247	290
3.	Mureșul de Jos	253	262
4.	Reghin de Sus	57	86
5.	Reghin de Jos	57	58
6.	Gurghiu	42	45
7.	Toplița	69	70
8.	Teaca	92	104
9.	Sângeorgiul de Pădure	52	48
10.	Band	215	284
11.	Râciu	265	205
12.	Miercurea Niraj	168	128
13.	Deda	63	35
Total		1621	1667

(Întocmit după ANSJMS, fond Administrația Financiară a Jud. Mureș, dos. 33, fila 50)

Tabel nr. 2

COMITETUL PROVIZORIU AL PLĂȘII TOPLIȚA
TABEL NOMINAL CU CHIABURII DIN PLASA TOPLIȚA (la 1950)

Nr. crt.	Comuna/ Numele și prenumele	Nr. membri capabili de muncă	Nr. persoane angajate permanent	Nr. persoane angajate sezonier	Suprafața teren	Animale mari/ mici/ oi			Venit comercial Profesii	Alte venituri	Observații
	COMUNA SĂRMAȘ										
1.	Baciu Ioan	2	1	15	29,04	3	2	2	Mașină treierat	8 stupi	
2.	Țăran Dumitru	2	-	12	8,33	2	-	-	mașină treierat	5 stupi	
	COMUNA GĂLĂUȚAȘ										
3.	Trîmbițaș Vasile	3	-	-	16,68	5	4	4	2 batoze, 1 motor		
	COMUNA LUNCA BRADULUI										
4.	Croitor Gavril	1	-	4	8,10	3	-	-	1 batoză cu cai		
	COMUNA CORBU										
5.	Văd. Coșarcă Maria	1	-	-	24,54	2	-	-		moară, batoză	
6.	Cibi Francisk	1	-	-	1,72	4	-	-	-	joagăr	
	COMUNA SUBCETATE										
7.	Csibi Ludovic	2	1	-	2,73	1	-	-	batoză, tractor		
	COMUNA BILBOR										
8.	Truța Gavril	4	1	5	43,42	15	9	9	moara		
9.	Pui Gavril	2	-	-	2,67	2	-	-	batoză		
10.	Teslăuan Petru	2	1	5	5,40	2	-	-	-		
	COMUNA STÂNCENI										
11.	Sbanca Simion	3	-	4	37,81	4	5	5	batoză	-	
12.	Cadar Floarea	-	1	1	34,46	1	1	1	moară țără-nească		

(Întocmit după ANSJMS, fond Administrația Financiară a Jud. Mureș, dos. 33, fila 50 și urm.)

Tabel nr. 3
TABEL NOMINAL CU CHIABURII DIN TOPLIȚA
(la 13 iulie 1950)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Nr. membri capabili muncă	Servitori	Sezonieri	Avere Ha	Animale mari/ mici/ oi			Alte Venituri
1.	Dușa Valer	2	1	20	32,57	3	-	3	Fabricant
4.	Dușa Leonte	2	-	20	32,51	4	1	10	Idem
5.	Pop Alexandru	2	1	30	94,47	3	-	-	moară țărănească
9.	Dr. Cristea Pavel	3	1	30	46,50	2	-	5	Moară
12.	Antal Dumitru	2	2	10	6,91	2	1	-	Batoză
15.	Platon Ioan	2	1	25	41,07	3	2	15	Batoză
16.	Bucur Dumitru	4	1	25	43,37	3	3	20	Locomobilă
18.	Szabo Ștefan	2	-	20	132,08	1	-	-	exploatator păduri
25.	Gabtz Eugen	2	3	-	0,80	5	-	-	exploatator păduri
29.	Dr. Victor Moldovan	3	1	10	4,06	-	-	10	exploatator păduri
30.	Urmanczy Eremia				250				exploatator păduri (apare în afara listei)

(Întocmit după ANSJMS: Fond Administrația Financiară a Jud. Mureș, dos. nr. 33, f. 105)